

ÍGY ÉLTÜNK SZABADKÁN

Részletek

DAMJANOVNÉ ZIMMER SAROLTA

Érdekes korszaka ez életemnek, tele van virággal. Vannak későbbi korszakai életemnek, amelyek tele vannak emberekkel. Ez virággal. És a kevés ember, aki körülöttem volt, virággal vett körül. Mariska néni egy kocsihoz való virágtövet hozott Pancsevóráról, a bukszusok az utolsó időig éltek, a málna nem szeretett nálunk. Fekete Jóska felkutatta a csak virágüzletekben látott halványárga és halványlila befelé kunkorodó óriási virágú krizantém töveit. Micsoda öröm volt! Barsiné csak fehéret tenyészített, és nekem is csak az volt. A kedves Bokor Laci is hozott krizantémot. Kellett ez a szépség! Mégcsak csalódást sem okoztak: nyíltak, nyíltak, csak akkor szenvedtek, ha túl korán jött a fagy. Akkor sírtak, mi anyuskámmal velük, és aztán meghaltak. Rózsáim is voltak már: fehérek és pirosak, a piacon akadtam rájuk, és Böske hozott valami csuda szépet. És a lakás tele virággal. Márciustól kezdve. Rengeteg óriási virágú páрмаi ibolyánk volt, aztán jöttek a csuda illatos, csuda különleges orgonák, aztán a gyöngyvirág, a tulipán, majd a szegfű és a színes kerti virágok: rezeda, aszter, tátogató, dupla viola, petúnia. Ha kinyílt a nagykapu, illatengerbe került, aki bejött. Alig vártam a tavaszt. Takács felásta a kertet, Ilka néni kapálta, formázta, anyuskám áldott keze szépítette, nyesegette, én ültetem, neveltem a palántákat, és locsoltam a virágokat. A kút mellé állítottunk egy nagy hordót, telehúztuk vízzel, és estefelé állott, langyos vízzel locsoltam.

A két Jóskára gondolok, Basicsra, Böskére és a virágok közül látom őket.

Basics néha rontott, untatott és idegesített. Miért kellett mindennap megkérdezni, hogy szeretem-e? Nem lett volna elég minden hónapban egyszer? Mert ő csak akkor vesz el, ha én is úgy szeretem, mint ő engem. De ki akart hozzámenni? Én nem. Fekete Jóskát utálta, csak akkor tűrte, mikor megtudta, hogy hatodik gimnazista. A másik Jóskát szerette, és Pistát is.

Átjött Kladek Jula néni, és megkérte anyuskát, engedjen ki engem szüretre. Persze, hogy mentem. Ezek mind szerettek engem, még az öreg Kladek is kedves volt velem a szüreten. Szerettem Jóskát, Jula nénit, meg a lányokat is mind, csak Karcival nem tudtam felmelegedni, ő se velem, mégis anyuska azt hitte, Jula néni egymásnak szánt minket. Nem hiszem.

Egész estefeléig szedtük a szőlőt, csak öt kapa volt. Délben Jula néni palacsintát sütött nyílt tűzön, nagyokat, vastagokat és zsírosakat, tele túróval, rengeteg túróval. Kettőt megettem és úgy jóllaktam, hogy alig bírtam délután folytatni a szedést. Pedig nem akartam lemaradni Jóska mögött. Egymás melletti sort fogtunk. – Jóskám, ne siess! Nem látod, hogy milyen lusta lettem? – Majd én segíték neked – vigasztalt. Szégyenemre se engedem. Sokat neveltünk. Kedves nap volt. A csószkunyhó körül csupa ószirózsza meg sarkantyúvirág, jaj, de nem szerettem a szagát! De ószirózsából felpakoltam egy kötényre valót. Alig bírtam hazacipelni a szőlőt, mustot meg a virágot. De sokat neveltünk hazafelé is. Főleg a sántikálásomon! Gyönyörű meleg nap volt, a homok kellemesen langyos, s Jóska biztatására meztlábba vetköztem. Kellemes volt a langyos homok. A hajam szétment. A fejem búbján ékeskedő szalaggal kötöttem össze. S aztán, mikor felhúztam a cipőm indulás előtt, szörnyen szorította a lábam. Hazáig sántikáltam. Sírjak, vagy ne vessünk? Inkább neveltünk.

Feketéék is meghívtak szüretre. Ez másmilyen szüret volt. Előkelő, méltóságteljes, mint egy temetés. Tizenöt–húsz lánc hatalmas szőlő. Rajta szép ház, két-három szoba. Mi nem szedtünk. Reggeli a szobában, vaj, sonka, tea, Sághyné szolgált fel. Aztán Jóskával sétáltunk a szőlőben. Akartam enni, csupa szüreti szokásból egy-egy szem szőlőt. Ne hajolgass, a legszebb fajtából tálcára szedtettem, majd bent eszünk a házban. Nem mondhattam, hogy én kint jobban szeretek enni, mert kiköphetem a magját meg a héját, nem veszi észre senki, de a szobában meg kell enni magostól, héjastól. Nem volt szép idő, hűvös, borús, de Jóska mégis felhúzta a fehér bricseszt. Jóskának gyenge volt a tüdeje, féltették, Sághyné már megint hív be. Unalmas volt a szobában. A ház előtt rózsakert, pad. Mondom, ülünk ki oda, úgy szeretem a rózsákat, de Böske ellenezte. Nagy konderban főztek a rengeteg szüretelőre, olyan jó szaga volt a birkapaprikásnak, s aztán káposztát főztek bele. Nekünk a konyhában főztek, én úgy kívántam a káposztás paprikást, de csak nem mondom, mikor kedvezni akarnak nekünk, csak nem rontom a kedvüket.

Este Jóska hazakísért, de előbb leszedte a kinyílt rózsákat. Nem mondhatam, hogy a bimbókat is szedje le, csak nem rontom az örömét.

Így ért véget Feketéék szüretje.

Szerettem ülni a felső lépcsőn és olvasni vagy gondolkozni. Bejön Basics egy fess, erős, magas ötvenes férfival. Sohase szokott ilyenkor hazajönni, még

dél se volt. Délután három-négy órakor jött idáig haza. Köszöntek és bementek. Én meg eltűntem. Az apja volt, fia sokat írt rólam, eljött körülnézni. De nem ismerkedtünk meg, hála Istennek.

Károly bácsi üzent Irma nénivel, hogy szeretne látni, menjek fel pár napra Pestre. Azonnal szoltam Janinak, és megbeszéltük az egész útitervet. Határ-átlépővel átmegegyek, Csikériára, onnét Kelebiára, ott találkozom Janival az állomáson, együtt megyünk Pestre, elkísér egész a lakásig. Három napig maradok fent, három nap múlva Halason ő is felszáll a vonatra.

Jani nagyon távoli rokona volt Balás Piri János. Valahol a Halasi úton lakott egy kis utcában, valamit nem tudtunk elintézni a határátlépés ügyében, őt ajánlották. Elmentünk hozzá, így ismerkedtünk meg. Egy-két évre ezután megnősült. Beleszeretett volt szomszédunknak, Koncznak a lányába, a szép Macába. Koncz hallani se akart Janiról. Aztán addig erőszakoskodtak, hogy végre is engedett, de se hozomány, se bútor, se staffrung, semmi. Jani ekkor egy nagyobb házat vett a mi utcánkban Zekéék mellett. Ezentúl sokat szerepel az életünkben, főleg ő közvetítette ügyeinket Magyarországgal. Ő is kettős birtokos volt. Persze ezzel a határátlépési bizonyítvánnyal nem lehetett tíz-tizenöt kilométeres körzetnél beljebb menni. Mi mégis igen sokszor átléptük ezt a rendeletet. Most is, amikor Pestre mentem.

Ekkortájt Károly bácsi legöregebb nővérének a lánya, Irmus vezette a háztartást. Irmus hivatalba járt, de amellet rendben tartotta a házat, felügyelt a szakácsnőre.

Károly bácsi zsúfolt programot állított össze a három napra. Elmentünk Andor bácsiékhoz, hogy megismerkedjek másodunokatestvéreimmel. Ferit ismertem, vele leveleztem is már. Irént, a szép Irént szintén. Fábíán Kláriéknál nyaralt, s eljöttek hozzánk is. Hallásból persze ismertem az egész családot, Klári rajongott értük. Andris volt a fiatalabb fiú, Margit a legöregebb lány, Muci pedig a legfiatalabb. Megismertem a helyes, fess Novák Pistát is, aki Irénbe volt szerelmes, és Irén belé, de mivel Margit, a legöregebb lány még nem ment férjhez, N. Pistának őt kellett elvennie. Milyen frott vagy íratlan törvény szerint: sehogy sem értettem. Megbeszélték, hogy másnap elmegegyünk együtt színházba, megnézzük Lengyel M. Antónia című darabját. Hát igazán nem volt sem értékes, se szimpatikus darab, Fedák Sári testére lett összeagyalva. De jó színészek játszottak benne: Lukács, akit nemsokára kivitt Amerika, hogy ne legyen belőle semmi, és a csöpp növésű Gaál Franciska, aki szintén Hollywoodba került, s mivel az amerikai rendezők nem voltak hajlandók túrni szakántságait, hamarosan belőle sem lett semmi.

Véletlenül Alojz bácsi is Pesten volt, eljött értem, s elmentünk Rónai Ákosékhoz, illetve Ilonkához. Alojz bácsi – akit most láttam először – az úton tájékoztatott, hogy Ilonka nagyon hideg természet, de Emi csupa szív.

Otthon, mármint Károly bácsiéknál csak az ősök képeit bámultam. S rettenetes boldogságomra Károly bácsi egy képre mutatott, s azt mondta, ezt nekem adja, mert az én családom van rajta. Aztán az íróasztal fiókjában keresgélte a képek között, s adott nekem négyet-ötöt.

Irmussal aludtam egy szobában, s jól megértettük egymást. Rengeteg könyve volt, egy falat elfoglalt könyvszekrénye, s panaszkodott, hogy Károly bácsi – ha csak teheti – rendet csinál könyvei között. Ez abból állt, hogy nagyság és szín szerint rakta össze a könyveket, ami Irmust kétségbe ejtette. Nem győztem gyönyörködni Károly bácsiban. Micsoda elegáns, szép öregúr volt! Búcsúzáskor mondta, hogy tetszem neki, csak még egy kis Pest hiányzik nekem. Lehet, hogy elfogult voltam egy kicsit, s talán falusi kislánynak nézett emiatt, finoman kifejezve. A képről hallgatott, én meg nem kérhettem. De Irma néni megint ment Pestre, megbeszéltek, hogy Duci, akit Giza néni ekkoriban keresztelt Corára, Károly bácsiéknál fog lakni. Elhozta kérésemre a képet.

Egyszer sétára indultam Basiccsal, és a Merzweiler ház előtt, amelyben Bakula bírók laktak, összetalálkoztunk dr. Vajdával, volt igazgatómmal. Kitették állásából, és most ideiglenesen és baráti alapon Bakuláéknál húzták meg magukat. Kért, hogy tolmácsoljam, mert szeretne a „kapitány úrral” beszélni. Mondtam, csak tessék közvetlenül vele németül, mi is úgy beszélünk. Át akart hurcolkodni Magyarországra, s Basicstól kért tanácsot egyben és másban.

Egy nap Kosztolányi Mariska jött el bátyjával, „Didével” – Dezsővel szintén Basicshoz. Nagyon meg voltam hatva, hogy megismertem a nagy író. Nagyon kedves volt, közvetlen, nagyon megtetszett szép, szomorú „biedermeier feje”, ahogy ő magát jellemezte. Sokszor elgondolkoztam: ez a különleges tehetség, ritka műveltség (persze nem az átlaghoz mérve), hogy születhetett egy ilyen kispolgári, primitív családban. Szépségről ne is beszéljünk! Kosztolányi néni, Mariska, Árpi – és ő milyen nagyszerűeknek látta őket, a szeretete, nagy-nagy szeretete hogy bearanyozta az egész családot! Az apjuk, a nagyon kedves, szép és okos öregúr kivált a családból, de nem ő hasonlított rá, hanem Mariska, a természet groteszk kedvéből minden vonást, tulajdonságot, észt eltorzítva kapott. Ugyanaz, csak görbe tükörből nézve.

És most itt ülnek nálunk Mariska és Dide. Behívtam Basicst, aki mindent megért és aztán meg is tett, el is intézett neki.

Pár hét múlva megint eljöttek ők ketten megköszönni Basicsnak szívességét. És viszonzásul – mivel ők ketten olaszul beszéltek – egy kis Dantét hozott Dide. De milyen Dantét! Akkora volt, mint egy gyufásdoboz, minden új bekezdés iniciálékkal díszítve, és bőrbbe kötve, és legalább öt-hatszáz éves.¹ Oh, ha ez az enyém lehetne! Lám, ha hozzámennék Basicshoz, az enyém lenne ez a gyönyörű könyv. De nem, még ez sem éri meg! Hiába, nem tudom ezt az

embert megszeretni. És megalkudni nem akarok. Most már nem is igen gondolok a férjhez menésre. Egészen jól érzem magam így is.

Most meg Rozika néni hívott pár napra Mateovicsre. Ott van nála Kató.

Igen, de a krizantémokat nem hagyhatom így. Nem lenne miattuk egy nyugodt percem se. Először azokat rendezem el. Teleraktuk a vázákat, cserepekbe, ládába, hallba, amennyi csak befért, a többit a pincébe. Olyan volt a pince, mint egy télikert. Ilka néni, Irma néni, Duci és Basics asszisztáltak, vagyis lelkendeztek.

Elmentem Mateovicsre. Csikérián felültem a vonatra Almásig, ott várt a kocsis, és vitt Rozika nénihez. Rozika néni ura Piukovich (Kajla) Antal nagyon rossz ember volt, ivott, csalta a feleségét, de mikor elérte az ötven évét, megváltozott. Jó ember lett, és nagyon jól éltek pár évig, akkor hirtelen meghalt. Rozika néni odavolt, nagyon sajnálta, és hívta Katót magához, hogy ne legyen egyedül. Kató szeretett nála, hogy mért nem szeretett otthon lenni, nem értem, mikor szerette szüleit, különösen apját. Aztán Rozika néni új ebédlőt csináltatott, zongorát vett, ha jön hozzá társaság, legyen zene is.

Örültem Katónak, örültem, hogy most legalább pár napig együtt leszünk. Megtanítottam könyvet kötni, és Rozika néni könyvein gyakoroltunk. Nagy könyvszekrénye volt, és édes Istenem, sohasem hittem volna, hogy az a Curts Mahler olyan termékeny volt. De volt ott más is, Croker, de főleg Marlitt és a jó ég tudja, milyen limonádé még. Rozika néni falta őket, csuda, hogy maga mézzé nem vált vagy sziruppá, bár a modorában volt éppen elég ezekből az édességekből.

A matevicsi boltban kaptunk pakolópapírt, keményítőt, festékeket, így zavartalanul ment a munka.

Egy nap eljött Piukovich Tibor, az összes szép Piukovich közül a legszebb. Elemérnek, a képviselőnek a fia, anyja báró Latinovich lány, nagyapja Ödön, a kúriai bíró. Úgy huszonnégy-hozsonnégy éves lehetett, ott lakott az ősi kúriában, és feleségül vett egy matevicsi parasztlányt. Mesélte, hogy milyen jó dolga van a parasztnak, mind meggazdagszik, egy szomszédja is zongorát vett, nem fért be a szobába, fele az udvarban maradt. Persze ez csak olyan mese volt, ilyen mesével akart biztosan érdekes lenni (évek múlva kiment Amerikába).

Rozika néni élvezte a fiatalok társaságát, egy este nagy vacsorát adott, meghívott tíz-tizenkét almási fiatalembert. Kétszer ment a fogat értük. Köztük volt dr. Szommer Jóska is.

Kató már mind ismerte ezeket a fiúkat. Azoknak szörnyen tetszett Kató. Kató beült a hintaszékbe, hintáztatták, körülállták meg körülterdelték, s csak ő létezett számukra. Igazuk volt, Kató különösen kedves lány volt, főleg mikor belejött a svungba, sziporkázott. Kicsit fájt – nem tehettem róla –, hogy olyan hamupipókének éreztem magam mellette.

A vacsora azonban nagyszerű volt. Rozika könnyen adhatott ilyen bőséges, finom dolgokat, még a cukrot sem kellett vennie, cukorrépáért kapott zsák-számra. Itt ettem először előételnek csirkepaprikással töltött palacsintát, meg fízlet nagyon a diós puding – azóta én is csinálom.

Másnap Kató kisütötte, hogy nagyon beteg, én mentem be vele kocsin Almásra. Persze nem Szommer doktorhoz mentünk – hisz az már komolyan kezdett udvarolni neki –, hanem egy öreg orvoshoz, aki vizsgálta, vizsgálta, de nagy nehezen mégis talált valami nem létező betegséget, csak hogy a páciens megnyugodjon. Kató beképzelte magának a betegségeket.

Othton az a hír fogadott, hogy egy hét múlva lesz Mariska és Pista ünnepeles eljegyzése. Jelen lesznek az összes rokonok. Szegény Pista! Feketéék szép eljegyzést csináltak, volt ott mindenféle jó, csak éppen a szerelem és boldogság hiányzott. Jóska még mindig lelkesedett értem, s igazán nem volt terhemre. Soha egy szó se, csak figyelem és figyelem. Mit is mondhatott volna? Öt év korkülönbség abban a korban, amikor én már nagylány voltam, ő meg gimnazista! Az eljegyzésen is a figyelem száz jelével vett körül.

A kongregációba most is szorgalmasan eljártam. Persze a sajtóterjesztésnek vége, Budanovics püspök betiltotta.

Rendeztünk egy műsoros teadélután. Azt akarták, hogy én kísérem Németh Etelka hegedűjátékát zongorán. Nem és nem, de nem engedtek kibújni. Jól betanultam a kíséretet. Etelkával, akivel különben nem nagy barátságban voltam, sokat gyakoroltunk együtt. Utolsó próbára elhozta magával Pátkai hegedűtanárját, rém izgultam ez előtt a jó zenész előtt játszani. Nem nevetett ki, mint féltem, csak egypár utasítást adott, és azt mondta, csak bátran, egészen jól megy.

Szépen sikerült délután volt. Éppen akkor nem volt egy zongorista se a lányok közül, így estig én vertem a zongorát és játszottam a táncolóknak.

De a siker felbátorított, illetve kedvet adott további zongoratanuláshoz. Elmentem T. Eugéniához, és megmondtam neki, hogy nála szeretnék tanulni. A zárdában az volt a szokás, hogy két lányt vettek egy óra alatt. Az én társam Gál Maca lett, a helyes, kedves, eleven Maca, csak az volt a hiba, hogy Maca sokkal jobban tudott, mint én. Ha a T. Néni mellette ült – hagyján, de ha Maca mellett, akkor én nem tudtam lépést tartani, és főleg a skálázásnál leálltam. Mindketten egyet játszottunk egyszerre. Nem hiszem, hogy ez helyes tanítási mód volt. Inkább fél órát külön-külön, azt hiszem, többre mentünk volna. T. Eugénia nagyon szigorú volt, bizony féltem tőle.

De az órák után, az nagyszerű volt! Kísérgettük egymást a Fekete sarkáig és vissza, és ettük a gesztenyét vagy pattogatott kukoricát, attól függ, hogy minek volt a szezonja. (. . .)

Mikor Rózsi hazajött az intézetből, néha eljött hozzám, én is hozzá. Nem mondhatom, hogy túlságosan szerettem volna. Én míg gyakran jártam hozzájuk, gondolatban százszor átrendeztem lakásukat. Szent Isten, hogy be tudtam volna rendezni azt a szép házat! Csak a parkjuk volt szép, meg a szőlőben a kertjük. Nem csoda, külön kertészük volt!

Mielőtt Mariska néniék elmentek Pancsovára, többször eljött hozzájuk Marianovics Ödön felesége, Etelka és annak özvegy nővére, Postáné. Ez a két asszony elválaszthatatlan volt egymástól. Mindkettőjüknek egy-egy lánya volt. Etelka lánya, Babszy nagyon helyes, szép kislány volt. Egyszer elhozták magukkal Ödön nővérenek lányát, Bácskay Valit. Nekem csoda mód megtetszett, velem egykorú lehetett. Rengeteget beszélt, de olyan érdekesen, hogy egész nap elhallgattam volna. Volt egy könyve, amibe a közmondásokat gyűjtötte, és a beszédébe állandóan közmondásokat kevert. De olyan kedvesen, olyan érdekesen, hogy csak bámultam. Még ilyen szellemes lánnyal nem találkoztam! Egy másik nagy könyv tele volt nagy emberek értékes mondásaival. És ezeket is felhasználta beszéd közben. Ez így nevetségesnek hangzik, de ahogy Vali beszélt, az szellemes volt, humoros. Azt mondja nekem: „Milyen jó neked, hogy olyan komoly vagy, te biztosan nem mondasz soha butaságot!” De én azt hiszem, ő se mondott. Leveli éppen olyan érdekesek, szellemesek voltak, mint beszéde.

Azzal a dalmát fiatalemberrel, akit Ilonka néniékkel együtt ismertünk meg a városházán, és akit én Kulis Ivánnak hívtam magamban, húsvét előtt ösztetelálkoztam az utcán. Megálltunk, megkérdezte, hogy haragudnék-e, ha eljönne hozzánk. Megbeszéltük, hogy húsvétkor felkeres minket. Nem jött el. Nekem teljesen mindegy volt.

Most, hogy Basics elment, újból üres volt a szobánk. Tekla néni mondta, hogy a „Piri lányoknál” mesélte, hogy elment a szobaurunk, azok szóltak az ő lakójuknak, egy macedón jogásznak, s az ajánlott két, szintén macedón jogászt. A „Piri lányok” az Erdő utcában laktak, az egyik tanítónő volt, a másik óvónő. Egyidősek voltak Tekla nénivel, távoli rokonok is, és együtt jártak iskolába, később Kalocsán a képzőbe is. Dédapám jelölnőnek adta legkisebb lányát a kalocsai zárdába, de Tekla néni nem végezte el a képzőt, nem akart szerzetes lenni, s hazajött. De talán a két „Piri lány” se végezte el, mert nem tanítottak, a házukból tengették életüket, mindig kiadtak egy-két szobát.

Tehát a két macedón fiú elfoglalta a szobát. Minden este bejöttek hozzánk, és nagyszerűen beszélgettünk, ők valószínűleg macedónul, én magyarul. És hogy értettük meg mégis egymást, nem emlékszem, de megértettük. Ekkoriban nagy keletje volt a magyar lányoknak, magasra nőtt az ázsíójuk. Egész legenda vette őket körül. Csak magyar lányt akartak feleségül venni, még arra is hajlandók voltak, hogy katolikus templomban esküdjének. Azt hiszem, hogy

Milutin, egy óriási mackó-fiatalember is ilyesmin törhette az eszét. Igaz, mi nem élőszóval beszélgettünk, hanem írtunk és rajzoltunk. Megkérdezte, hogy mennyit ér az a nagy ház, mikor megmondtam, illetve leírtam, majd elájult. Mindent kikérdezett, mim van, minden érdekelt. Ez a Milutin elég vadnak nézett ki, de barátja és lakótársa, egy kis vékony fiú maga volt a szelídség. Igazán nem voltak veszedelmesek, s mégis, anyuska egy nap elkezdett félni tőlük. Mondta Mariska néninek, hogy majd mi lemegyünk aludni, ő meg jöjjön fel, de Mariska néninek nem volt hozzá kedve. Kicsit nevetséges volt ez a félelem, nem volt semmi alapja.

Pár hónapig laktak csak nálunk, aztán egy darabig üres maradt a szobánk.

(. . .)

A mi fiatalságunk nehéz időkre esett. Átmeneti kor, amelyben nagylány lettem. Anyuskáéknak könnyebb volt.² Nem volt más életük, mint előkészület a férjhez menésre, azaz eljutni az „életbe”. A háború hozzásegítette a lányokat, hogy önállóak legyenek. Rosszul mondom, nem segítette, csak meglebegtette szemünk előtt a női önállóság gondolatát. Élni fogunk-e vele vagy visszaélünk? Voltak, akik úgy értették: én önálló ember vagyok, szülői felügyelet nélkül megyek társaságba, már nevetségessé vált a gardedám, szabadon jövök-megyek, én is olyan ember vagyok, mint a férfi. Mások aztán nem sokat beszéltek az önállóságról, hanem elfoglalták helyüket irodákban, orvosi rendelőkben, gyárakban, laboratóriumokban, és odaálltak dolgozni a férfi mellé.

Még kísértett a múlt szelleme: egyetlen feladat, megoldás a férjhez menés, és én sajnos nem voltam elég erős, elég ügyes, elég magabiztos, és ebben a táborban maradtam. Voltak erősek, akik legyőzték azt a nagy nehézséget is, amit az uralomváltozás jelentett, és továbbtanultak, állásba mentek, érzem, hogy nekem is kellene valamihez fogni, hisz modern lány akarok lenni, de buta fejjel, attól félttem, ha most elkezdek tanulni vagy dolgozni, lemaradok arról, hogy családom legyen, és énnekem mégis az a legfőbb vágyam: szép, meleg családi kör, amelyben én lennék a lélek.

Buta voltam a magam dolgában nagyon, s azóta is bánom.

Most az egyedüllét jólesett, de boldoggá nem tett, mégis csak üresség, nagy-nagy üresség volt bennem is, körülöttem is. Eltévesztettem az életem, s az a legborzasztóbb, hogy eszembe se jutott, hogy sohasem késő helyrehozni a mulasztottakat, főleg abban a korban, amelyben én akkor voltam.

És akkor – már egy év is eltelt – újból találkoztam a dalmát fiatalemberrel. Látszólag megörült a találkozásnak, és azonnal sietett mentegezni magát, ő be szokta tartani a szavát, de mikor eljött hozzánk, benézett a kapun, s látta, hogy sokan lakhatnak ott, nagy ház, és ha valaki megkérdezi, kit keres, mit mondjon, mikor nem tudja a nevemet sem. Ezek után bemutatkoztunk egymásnak és megtudtam, hogy nem Kulis Ivánnak hívják, hanem Damjanov

Jaksának. A Kulist nem bántam, de az Ivánt sajnáltam. Aztán megbeszéltük, hogy ekkor és ekkor eljön hozzánk.

Ebben az időben ment férjhez Gál Maca. A lányokkal tragikus hősnőt láttunk benne, s mindnyájan megsirattuk. A mi utcánkban lakott egy vasúti hivatalnok, az, akinél először volt villanyvilágítás, Maca abba volt nagyon szerelmes, s az őbelé. De Maca szülei hallani sem akartak róla, s hamarosan férjhez adták egy gazdag földbirtokoshoz, Jakobcsicshoz. A hivatalnok nagyon jelentéktelen valaki volt, Jakobcsics határozottan szép, magas, elegáns, gazdag fiatalember. De ha Maca nem szeretted! A hivatalnok vagy így szebben hangzik: az elhagyott szerelmes egész éjjel mulatott, s csak ezt az egy nótát húzatta: „Nem megyek el a templomba, amikor majd esketnek, Ez az eskü tudom, fájna mind a kettőnk szívének.” De mi, lányok, elmentünk, és sajnáltuk Macát. Olyan szomorú volt az egész esküvő! Persze, hogy rosszul élték, hamarosan el is váltak.

Aztán még sokáig fülemben csengett a nóta: „Szép asszony lett belőled, jó asszony lett belőled, Istenem csak ne zokognánk mind a ketten.”

Damjanov Jaksza eljött hozzánk. Kedves volt, szimpatikus. Eleinte csak ritkán jött, és sohasem beszélt se szerelemről, se házasságról. Persze én is messze voltam a szerelemtől. Az a jó az egészben, hogy nem akar mindjárt feleségül venni, gondoltam magamban, s mondtam anyuskának. Aztán egyszer megint nem jött hosszabb ideig, s újból az utcán találkoztunk össze, én Corával voltam. Hazakísért, és most már sűrűbben jött. Mesélt magáról, az otthonáról, a gyerekkoráról és két nagyobb érzésről, amely egy szabadkai lányhoz fűzte, és egy másikról, akinek kistia lett tőle.

Kovács Olli az első, egy katonatisztnak volt a menyasszonya, de az levette lábról és viszonyuk lett, úgy láttam nagyon tetszik neki ez a lány. Jaksába szerelmes lett, a vőlegényét nem szeretted, de mivel azé volt először, gyanú és következmények nélkül szerelmeskedhetett Jaksával.

Ragogott az arca, mikor a kisfiáról beszélt, akit szerinte még pólás korában a lány anyja megölt. Ezek nem laktak Szabadkán. Csak a fényképét mutatta. Csúnya, kövér nő volt.

Nem sokat törődtem ezekkel a dolgokkal. De aztán csuda meséi voltak, az anyja nagyon gazdag és kegyetlen asszony, Gomilicán a kastélyában él. Zorka húgáról is mesélt, aki zágrábi egyetemista és így tovább.

Őt kitették állásából, és a kegyetlen anyja alig küld neki valamit. Hittem is, meg nem is.³ De mégis valami rossz érzés fészkelődött közénk.

Pár hónap múlva elutazott haza, és onnét írt egy hosszú levelet. Azt írta, hogy bocsássam meg neki azt a sok hazugságot, amit összehordott nekem a családi helyzetéről, de azt gondolta, nem komoly érzés, ami hozzám fűzi – csak szeretett hozzánk jönni, szívesen volt velem. Ellenben most rájött, hogy

az érzése sokkal komolyabb, s nem szabad hazudnia. Ennek a vallomásnak sem nagyon örültem.

Mikor visszajött, hozott két szép főnixpalmát, s dalmát hímezéseket. Egy párnára valót, egy kenyérkosárba való kis terítőt és egy keskeny, hosszú hímezést. Egyszer csináltattunk egy fehér orosz blúzt a sötétkék lerakott szoknyámhoz, és azzal díszítettük. Szép volt.

Most már többször meghívtuk ebédre is. Tavasszal, eperéréskor megkínáltam eperrel. Csuda ízlett neki. Mikor nálunk ebédelt, Mariska nénit is meghívtuk. Jaksza nem győzte élvezni az ételeket, és csodálkozott, hogy nagy tál tésztát teszünk az asztalra. Egyszer láttam az utcán messziről: három lányt kísért. Elő se hoztam neki, kolléganői, bizonyára. Nem voltam féltékeny természetű. 1925 nyarán már komolyan beszéltünk házasságról. Elvégi a jogot, állást kap és nősülhet. Mikor megismertedtünk, azt mondta, hogy negyedéves, még csak pár vizsgája van. Az előbbi igaz volt, az utóbbit hazudta, még rengeteg vizsgája volt. De ezt aztán igyekezett bepótolni. Minden reggel hat óraker már ment az erdőbe, és ott tanult délutánig. Anyuska reggel ötkor szellőztetett, és minden reggel talált egy rózsát az ebédlőpadlón, Jaksza dobta be. Ez kedves volt. Búza újságíróéknál lakott, s azoknak szép kertjükből kerülhettek a rózsák az ebédlőnk padlójára.

Nyáron eljött Kató érettségi találkozására. Ő 1920-ban érettségizett, és ezen a nyáron ünnepelték az öt éves évfordulót. Összebarátkoztak Jaksával, sokat mulatott azon, hogy Jaksza milyen sovány. De a lányokkal való találkozás lehangolta.

Gyönyörűek voltak a szegfűink ezen a nyáron is. Vizes Maris, aki az egész utcának hordta az ivóvizet az artézi kútról – innen kapta az előnevét –, minden reggel hatkor eljött a kosár virágért. Olyan szépek voltak, hogy fél óra alatt mindig eladta őket. Ebből futotta a vendéglátás. Szépen akartuk Katót fogadni. És míg Kató ott volt, Jaksát is meghívtuk ebédre, és Mariska nénit is. Kató menyasszony volt, dr. Sommer menyasszonya. Nem volt oda a szerelemtől, de mindenki biztatta, jó ember, jól kereső, csak bátran menjen hozzá.

Jaksza megismerte nálam Béla Böskét, Pálfi Etust, s csodálkozott, hogy nekem milyen különös barátnőim vannak, ő még ilyen lányokkal nem találkozott.

1925. dec. 7-én megtartottuk az eljegyzést azzal, hogyha Jaksza kész lesz és állást kap, megesküszünk.

Elhozta hozzánk Iván bátyját és még a nyáron unokatestvérét, Alfirevics Antét is.⁴

Akkoriban Antalnak – így neveztük őt – nagyon jól ment, sokat keresett. Szabadkán nagy kiállítás volt, arra jött el. A kiállítás nagyon szép volt, hatalmas területen az Oncsa helyén volt, azóta sem volt olyan monumentális kiállítás

városunkban. S egy délután félelmetes, elképzelhetetlen hatalmas vihar dühöngött. Elmosta az egészset. Nem lehetett helyrehozni. Antal helyes dolgokat vásárolt ott nekem. Nagyon megtetszettem neki, és kérdezte, van-e lánytestvérem legalább egy.

Mi, magyarok még mindig elképzelhetetlen lelki válságban, bizonytalan-ságban élünk. Az öregek is, mindenki. Fiatalnak lenni úgyszólván súlyos dolog, és ilyen megfoghatatlan, érthetetlen, bizonytalan világban még százszor inkább az. Öt évig tart a szerb megszállás, lehetett hallani, de öt év borzasztó hosszú idő, hogy lehet kibírni. Fiatalnak lenni veszélyes dolog, és fiatalnak lenni ilyen körülmények között még százszor inkább az. Hogyan lehet gondolkozni az élet értelmén, mikor az életnek alig van értelme.

Mi egy magyar bigottizmusban élünk, úgy lettünk nevelve, hogy nem volt távlatunk.

Macusban „felébredt” a szláv vér, ő a szerelmén keresztül látott most mindent. Idáig – egy darabig együtt búsultunk, együtt terveztünk, együtt reménykedtünk. Hozzánk kerültek a magyar bánat dalai, kottái. Együtt sírt a lelkünk, mikor Macus énekelte, zongorázta: „Katona gúnyámat az osztrák letépte, amiért két karom a határát védte, így fizetett érte.”

De most Macus megalkudott, mert szerelmes volt, egyedül maradtam.

És most jött ez a dalmát fiatalember, és mintha megérezte, megértette volna a bánatunkat, bánatomat.

Nagy horvát nacionalista volt, szervezetük a nagy szerb hegemonia ellen harcolt, ő is részt vett egy szerb újság nyomdájának levegőbe röpítésénél, alig úszta meg.

De most már feladta ezeket a nagy horvát nacionalista eszméket, más úton keresi az igazságot. Ez nem emberi, ami itt van, ez nem valódi demokrácia, de vannak ideáljai, akikben bízik, ezek az ellenzéki pártok vezetői.

És ahogy beszélgettünk, szavai nyomán mindjobban megértettem a helyzetet. Beszél az ő régi nemzeti elnyomásokról, a szaloniki frontról, a romba dőlt nagy Osztrák–Magyar Monarchiának nemzetiségi politikájáról, és ő azt szeretné, hogy ne ismétlődjön meg a múlt. Olvastam az újságokat, elmondtam neki véleményemet, ő segített, és mindig jobban belementünk a politikai eszmecserékbe, és ez engem nagyon érdekelt. Minden Jugoszláviában, illetve akkor még S.H.S. királyságban tömörült népnek legyenek egyforma jogai. Ez volt a fő elve. Mindennap pár órát politizáltunk, és ő mindenkinek dicsekedett, hogy mennyire értem a politikát.

Most szegény volt, nagyon szegény joghallgató, mégis éreztem mögötte a nagy jövőt. Távoli perspektívák vonzottak. Éreztem, nagy jövő vár erre a fiatalemberre, nagy képességei vannak hozzá. Nem volt művelt, de okos volt, és egy okos embernél miből áll a hiányok pótlása? Csak ha kedve van hozzá.

Csodálkoztam, hogy nem olvas, nemcsak a szépirodalmat nem ismeri, de egy leendő politikusnak szükséges társadalomtudománnyal is foglalkozni, meg sok minden mással, és ő csak az újságokra és saját eszére támaszkodott.

JEGYZETEK

- ¹ Ebben kételkedem. Valószínűleg egy szép bibliofil kiadás volt, de semmi esetre sem olyan régi, ahogy azt anyám elképzelte.
- ² Nem biztos, hogy nagyanyám így vélekedett volna. Emlékszem, hogy a legrosszabb és a legnehezebb időkben, az ötvenes években mindig ezt mondta: „Ne higgyétek, hogy régen jobb volt! Most sokkal jobb nektek, mint nekünk volt.”
- ³ Apám néha idegeneknek olyan kitalált történeteket mesélt, amelyeknek ő volt a főhőse. Aztán mikor az életrajzát írta, azt is állandóan másképpen, nem tudom, hogy mi készítette erre.
- ⁴ Erről a látogatásról két történetet tudok, amelyek, azt hiszem, rávilágítanak arra, hogy milyen szakadék volt anyám és apám világa között. Nagyanyám mindig mesélte, hogy milyen borzasztó neveletlenül viselkedtek. Iván is meg Ante is állandóan nevettek nagyanyám bátyjának a nagy berámázott fényképén, amely az ebédlő falán függött. Nagyanyám ehhez mindig hozzátette, ő tudja, hogy nem nagyon ízléses és divatos dolog az ilyen nagy fénykép, de hát mégiscsak így kinevetni! Sokkal később, nagyanyám már nem élt, én pedig már tanárnő voltam, mikor hallottam Iván interpretációját. Emlékszel, mit neveltünk, hová pottyant be Jaksa, zongora, óriási képek a falon, Isten nagyon fölvitte a dolgát! Akkor úgy bántott! Lám, ha most elmondhatnám nagyanyámnak, hogy nem őt nevelték ki, hanem apám szerencséjén mulattak. Hát így értették ők meg egymást.